

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

Гайда Йоанна

УДК 37.013.73

**ПРОБЛЕМИ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
ЯНУША КОРЧАКА ТА АНТОНА МАКАРЕНКА**

13.00.01 – загальна педагогіка й історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України, м.Київ.

Науковий керівник: доктор (хабілітований) педагогічних наук, іноземний член АПН України **Вільш Іоланта**, Вища педагогічна школа, м.Ченстохова (Республіка Польща), професор Вищої педагогічної школи в м.Ченстохові, завідувач кафедри технічної діагностики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **Вовк Людмила Петрівна**, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, м.Київ, завідувач кафедри теорії та історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук **Іщук Світлана Василівна**, Тернопільський державний педагогічний університет імені В.Гнатюка, м.Тернопіль, доцент кафедри соціальної педагогіки.

Провідна установа: Кіровоградський державний педагогічний університет імені В.Винниченка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Кіровоград.

Захист відбудеться 18 лютого 2004 року о 15³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий 16 січня 2004 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Цибульська Г.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Глиbokі зміни в українському та польському суспільствах на початку ХХІ століття зумовлюють пошук нових підходів до організації системи освіти і виховання в новому тисячолітті, які відповідали б потребам сьогодення. Процес інтеграції України і Польщі у європейський простір спонукає до формування гуманістичної особистості, культурної, толерантної, здатної до самопізнання, саморозвитку та максимальної самореалізації, громадянина своєї країни, Європи і світу. Розробка сучасних моделей виховних систем неможлива без ґрунтовного аналізу історико-педагогічного досвіду, виявлення його прогресивних ідей та можливостей їх творчого використання. Гуманістична педагогіка орієнтується на образ людини як самостійної, активної і творчої особистості, здатної до прийняття й реалізації рішень щодо власного життя.

Характерною особливістю педагогічної спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка є спрямованість виховного процесу на створення умов для гуманістичного формування особистості. У різних соціальних, політичних, економічних умовах ці педагоги створили оригінальні виховні системи, які за концептуальними підходами, структурою й формами організації діяльності подібні між собою.

Міжнародною організацією ЮНЕСКО Януша Корчака і Антона Макаренка визнано одними з найвидатніших педагогів ХХ століття. Їхні педагогічні ідеї досліджувалися у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Росії, Україні, Швейцарії, Японії та інших країнах.

У Польщі педагогічна спадщина Януша Корчака досліджується з другої половини 40-х років. В Україні його педагогічні твори залишалися практично невідомими до кінця 80-х років минулого століття. Польські науковці Я. Біньчицька, С. Волошин, А. Левін, І. Мержан, І. Неверлі, М. Фальковська, А. Шланзакова, М. Яворський, М. Якубовський та інші активно досліджували різні аспекти спадщини Януша Корчака. Педагогічні досягнення Януша Корчака високо оцінюються в історії польської педагогічної думки.

В Україні окремі аспекти спадщини польського педагога вивчали Ж. Д. Ільченко, Н. П. Калениченко, Л. Г. Коваль, М. С. Петровський, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. Поряд з цим зазначимо, що активний науковий інтерес українських науковців до творчості Януша Корчака почав проявлятися нещодавно (С. В. Денисюк, Т. В. Забута, В. С. Ханенко). Зокрема, В. С. Ханенко у дослідженні “Проблема гуманізації виховання в контексті розвитку польської педагогіки міжвоєнного періоду (1918-1939)” (Луганськ, 1997) здійснив аналіз змісту, структурних елементів педагогічних систем та концепцій виховання Януша Корчака, С. Гессена, Б. Наврочинського, Б. Суходольського та Г. Ровіда. Організаційно-структурні особливості

розвитку і функціонування системи дитячого самоврядування, функції педагогічного керівництва у творчому доробку польського педагога досліджувала Т. В. Забута (Одеса, 1997). С. В. Денисюк (Київ, 2000) проаналізувала теоретичні засади формування особистості, організації виховного процесу, характерні ознаки педагогічної етики в педагогічній концепції Януша Корчака. Цим дослідником здійснено порівняльний аналіз педагогічних концепцій Януша Корчака, Антона Макаренка і Василя Сухомлинського.

Вивчення спадщини А. С. Макаренка як в Україні, так і в Польщі мало різне спрямування та інтенсивність – від визнання, активного пошуку шляхів впровадження його ідей до селективного вибору необхідних елементів і навіть до заперечення. У Польщі творчий доробок українського педагога почали досліджувати в кінці 40-х років минулого століття. До різних аспектів його педагогічних поглядів зверталися польські науковці М. Библюк, А. Камінський, А. Левін, Л. Хмай, К. Чайковський та інші. В Україні життєвий шлях і педагогічну спадщину А. С. Макаренка, можливості використання його прогресивних ідей у сучасному педагогічному процесі вивчали Н. В. Абашкіна, Л. С. Вінічук, М. Ф. Гетьманець, І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, П. Г. Лисенко, М. П. Ніжинський, Ф. І. Науменко, Г. О. Паперна, М. Д. Ярмаченко тощо.

Різним аспектам гуманістичного виховання присвячено дисертаційні дослідження Г. В. Бучківської, С. М. Вдович, Н. П. Дічек, А. О. Кияновського, А. М. Луцук, В. Ф. Хомич. Суттєве значення для аналізу обраної проблеми мали наукові праці В. І. Бобрицької “Учнівське самоврядування як засіб підвищення ефективності виховання особистості школяра (на основі спадщини А. С. Макаренка)”, Р. О. Валєєвої “Виховна система видатного польського педагога-гуманіста Януша Корчака (1878-1942)”, Л. І. Гриценко “Особистісно-соціальна концепція А.С.Макаренка у сучасній педагогіці (порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного макаренкознавства)”, М. М. Окси “Проблеми дидактики в педагогічній спадщині А.С.Макаренка”.

Водночас слід зазначити, що педагогічна спадщина А. С. Макаренка ще недостатньо вивчена та оцінена. Видатного вченого найчастіше оцінюють як “фундатора педагогіки колективу”, обмежуючи таким чином його роль у розвитку ідей гуманістичного формування особистості. Це пов’язано із поверховим, однобічним знанням та аналізом його педагогічних ідей переважно у контексті ідеологічного спрямування концепції педагога. Як відомо, А.С.Макаренко обґрунтував багато оригінальних, творчих та плідних педагогічних ідей. У зв’язку з цим зазначимо, що політичні події та історичні перипетії суттєво впливали на висловлення категоричних, крайніх суджень щодо його досягнень.

Українські дослідники спадщини А.С.Макаренка (І.А.Зязюн, І.Ф.Кривонос, М.Д.Ярмаченко та інші) зазначають, що в час нинішніх спроб засудити його виховну систему, штучно вирвати ідеї з історичного минулого того часу, коли жив і творив видатний педагог, необхідним є сучасне

об'єктивне вивчення його педагогічної концепції та умов, в яких вона формувалася.

У Польщі здійснювалися також окремі спроби компаративістського аналізу спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка. До порівняння їх творчого доробку зверталися польські науковці А. Левін, М. Фальковська ще у 70 – 80-х роках. І. Пижик розглянув гуманістичні аспекти концепцій польського і українського педагогів у дослідженні “Елементи опікунської педагогіки в працях Й. Г. Песталоцці, Я. Корчака, А. Макаренка і Я. Ч. Бабіцького” (Краків, 1995). Як засвідчило вивчення, ґрунтовний аналіз педагогічних теорій Януша Корчака і Антона Макаренка, спрямований на виявлення специфічних подібних та відмінних підходів, не здійснювався ні в Україні, ні в Польщі. Зіставлення концепцій двох видатних педагогів зумовлюється й соціальними потребами сучасного суспільства: вони займалися вихованням дітей, які залишилися без батьківського піклування. Це дає змогу виокремити у їхньому педагогічному доробку теоретичні ідеї та практичний досвід у галузі соціальної педагогіки, зокрема, щодо подолання негативних явищ у соціумі.

Теоретичні погляди й практичний досвід Януша Корчака і Антона Макаренка з проблем гуманістичного формування особистості потребують ґрунтовного вивчення та заслуговують творчого використання у ХХІ столітті з метою виховання для вирішення проблем сучасної цивілізації: прогресу і демократизації, зміцнення миру, розвитку науково-технологічної революції, поліпшення умов праці та життя людей, поширення діалогу культур тощо. Даний аспект концепцій виховання польського і українського педагогів мало досліджений у педагогічній теорії, а тому не може ефективно використовуватися в сучасному процесі реформування освіти в Польщі й Україні на гуманістичних засадах.

Прагнення виявити спільне і відмінне, визначити загальні тенденції розвитку та прогресивні ідеї педагогічних систем, які можуть творчо використовуватися в процесі виховання на гуманістичних засадах у сучасних умовах, зумовило необхідність порівняльного вивчення педагогічних концепцій видатних педагогів і вибір теми нашого дослідження “Проблеми гуманістичного виховання особистості в педагогічній спадщині Януша Корчака та Антона Макаренка”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах гранту у Вищій педагогічній школі в Ченстохові (GU/WMP/48/2000) “Фактори, які визначають гуманістичну професійну підготовку та оптимальний професійний розвиток людини” та згідно з планом науково-дослідної роботи Ченстоховського політехнічного інституту (BW-7-705-201/99/P) і пов'язане з планом науково-дослідної роботи Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України при розробці теми “Розвиток гуманістично орієнтованої виховної системи А.С.Макаренка в Харківській трудовій

колонії ім.М.Горького (1926-1928 рр.)” (РК № 0102U000402).

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України 19 листопада 1998 р., протокол №10 і узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні 16 червня 2003 р., протокол № 6.

Об’єкт дослідження – педагогічна та літературна спадщина Януша Корчака і Антона Макаренка.

Предмет дослідження – гуманістичне формування особистості у педагогічних концепціях та виховних системах Януша Корчака і Антона Макаренка.

Мета дослідження – на основі цілісного порівняльного аналізу виявити спільні підходи до проблеми гуманістичного формування особистості у педагогічних концепціях Януша Корчака і Антона Макаренка та обґрунтувати можливості застосування їхніх прогресивних ідей у сучасних освітньо-виховних системах.

Концептуальна ідея наукового пошуку ґрунтується на розумінні порівняльної педагогіки як складової частини загальнолюдської культури, сукупності педагогічних знань, умінь та виховного досвіду різних народів світу, зокрема – українського і польського; положеннях історичного, особистісного, діяльнісного і системного підходів до проведення порівняльних досліджень; діалогічного принципу як основної засади відносин між особистостями, соціальними спільнотами, компонентами культури. Дослідження здійснювалося з урахуванням суспільних перетворень в Україні та в Польщі на різних історичних етапах, “нових вимог до процесу формування особистості у контексті основних загальних цивілізаційних тенденцій, що зародилися в останнє десятиліття, які будуть стверджуватися у ХХІ ст. і впливатимуть на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства” (В.Г.Кремень).

Відповідно до мети було визначено наступні **завдання дослідження**:

- 1) проаналізувати історичні та соціально-політичні умови педагогічного становлення Януша Корчака і Антона Макаренка;
- 2) здійснити порівняльний аналіз педагогічних систем гуманістичного формування особистості Януша Корчака та Антона Макаренка і виявити спільне і відмінне в їх змісті;
- 3) проаналізувати особливості педагогічної майстерності Януша Корчака і Антона Макаренка;
- 4) виявити й обґрунтувати значення педагогічного доробку Януша Корчака і Антона Макаренка у розвитку гуманістичних педагогічних теорій;
- 5) виявити можливості творчого розвитку ключових ідей педагогічних концепцій Януша Корчака та Антона Макаренка в умовах реформування системи освіти в Польщі та в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять положення про взаємозв’язок і

взаємозумовленість явищ та необхідність їх вивчення у конкретних історичних умовах; сучасної філософії освіти щодо гуманістичного формування особистості, системно-структурного підходу до розгляду об'єкта дослідження, порівняння з метою виявлення спільного в освітньо-виховних системах; сучасні теорії формування та розвитку особистості на основі принципів демократизації, полікультурності, індивідуалізації та гуманізації процесу виховання.

Теоретичну основу дослідження становлять положення і висновки польських та українських дослідників щодо:

- сучасної філософії освіти (В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, С.Куновський, В.С.Лутай, Х.Мушинський, Г.Г.Філіпчук);
- теорії педагогічних систем та соціалізації особистості (А.М.Алексюк, А.М.Бойко, І.Вільш, С.Волошин, З.Домбровський, А.Камінський, С.Кот, М.Ю.Красовицький, Л.Курдибаха, А.Левін, В.Оконь, В.В.Радул, В.О.Сухомлинський, Т.П.Усатенко, Л.Хмай, М.Д.Ярмаченко);
- концептуальні положення щодо розвитку порівняльної педагогіки (Л.П.Вовк, В.П.Кравець, М.П.Лещенко, Я.Пекарський, Л.П.Пуховська, Б.Сіверський, О.В.Сухомлинська);
- психолого-педагогічні засади процесу гуманістичного виховання особистості (Г.О.Балл, І.Д.Бех, А.Брухльмеєр, М.Годлевський, О.А.Дубасенюк, Я.Козелецький, Г.С.Костюк, Д.-К.Мажец, С.О.Сисоєва, Б.Суходольський, В.Тейс, І.Язукевіч).

Джерельна база дослідження: педагогічні, публіцистичні та художні твори Януша Корчака і Антона Макаренка, спогади сучасників, співробітників, твори класиків педагогіки з проблем гуманістичного формування особистості, українські та польські монографічні й періодичні видання, праці видатних сучасних вчених, наукові психолого-педагогічні дослідження, матеріали міжнародних, всеукраїнських і всепольських наукових конференцій, Української та Польської Макаренківських асоціацій, Українського і Польського товариств Януша Корчака.

Всього вивчено 510 джерел, у тому числі 225 – польською, 5 – англійською, 3 – німецькою мовами, 215 матеріалів, опублікованих у періодичних виданнях Польщі та України, 32 оригінальних документи Польщі.

Для розв'язання дослідницьких завдань використовувалися такі **методи**: вивчення художніх та педагогічних творів Януша Корчака і Антона Макаренка; порівняльний науково-педагогічний аналіз їхніх концепцій з урахуванням особливостей педагогічної термінології країн; структурного та функціонального вивчення і порівняння виховних систем педагогів-гуманістів; аналіз наявного в Україні та в Польщі досвіду впровадження педагогічних ідей Януша Корчака і Антона Макаренка.

Організація і етапи дослідження. Дослідження проводилося у **три етапи** протягом 1997-

2003 років.

На першому етапі (1997 – 1999 рр.) виявлялися і вивчалися джерела з досліджуваної проблеми, вивчалася психологічна, педагогічна, філософська література, визначалися об'єкт, предмет дослідження, розроблялися основні напрями порівняльного аналізу та його методика.

На другому етапі (1999 – 2001 рр.) вивчалися педагогічні концепції Януша Корчака і Антона Макаренка, виявлялися особливості виховних систем, здійснювався їх порівняльний аналіз, аналізувалися причини розвитку, подібності та відмінності у теоріях видатних педагогів.

На третьому етапі (2002 – 2003 рр.) узагальнювалися результати попередніх етапів, формулювалися висновки та пропозиції щодо можливостей творчого використання прогресивних ідей Януша Корчака і Антона Макаренка в Польщі та в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає у *вперше* обґрунтованих положеннях щодо спільного і відмінного в концепціях і виховних системах Януша Корчака та Антона Макаренка на основі здійсненого цілісного порівняльного аналізу їхніх педагогічних концепцій та виховних систем; характеристиці історичних і соціально-політичних умов, які впливали на становлення педагогів-гуманістів і формування їхніх педагогічних поглядів; *подальшого розвитку* набули положення щодо гуманістичного формування особистості у контексті поглядів Януша Корчака і Антона Макаренка та педагогічної майстерності видатних педагогів; *вдосконалено* положення щодо гуманістичної парадигми виховання на основі творчого використання прогресивних ідей видатних педагогів в умовах інформаційно-технологічного розвитку особистості, а також щодо психолого-педагогічних засад організації середовища, що виховує.

У науковий обіг введено 10 праць Януша Корчака, які не перекладалися українською мовою, та 55 оригінальних джерел польською мовою.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у розкритті філософських, психологічних та педагогічних засад концепцій Януша Корчака і Антона Макаренка, виявленні соціальних передумов виникнення гуманістичних систем виховання педагогів, обґрунтуванні основних принципів гуманістичного формування особистості у концепціях польського і українського педагогів за різних соціально-політичних умов.

Практичне значення роботи полягає у виявленні в педагогічній спадщині Януша Корчака і Антона Макаренка подібних підходів до проблеми формування особистості; поглибленні, розширенні та конкретизації психолого-педагогічних положень щодо гуманістичного формування особистості на основі творчого використання доробку педагогів.

Матеріали і висновки цього дослідження можуть бути використані викладачами, студентами вищих навчальних закладів при вивченні курсів історії педагогіки, педагогічної майстерності, соціально-педагогічних дисциплін; керівниками і працівниками соціальних,

освітньо-виховних закладів у пошуку нових форм організації процесу виховання з метою творчого застосування історичного педагогічного досвіду, а також у роботі методичних об'єднань учителів, вихователів, соціально-педагогічних працівників як основа підвищення їх педагогічної культури та майстерності.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом творчого використання педагогічної спадщини Януша Корчака та Антона Макаренка на наукових зборах Інституту технічної освіти Вищої педагогічної школи в Ченстохові (довідка від 13 червня 2003 р.) та міжфакультетських курсах підготовки і вдосконалення вчителів при Ченстоховському політехнічному інституті (довідка від 13 червня 2003 р.), у процесі підвищення кваліфікації вчителів середньої школи № 42 м. Ченстохова (довідка від 24 жовтня 2001 р.), під час проведення лекцій на педрадах для колективів гімназії № 9 (довідка від 14 листопада 2002 р.) (Польща).

Особистий внесок дисертанта полягає у порівняльно-педагогічному аналізі концепцій та виховних систем Януша Корчака і Антона Макаренка, виявленні соціально-політичних передумов їх формування, історико-теоретичному обґрунтуванні подібності підходів у їхніх педагогічних системах.

У праці, написаній у співавторстві, автору належить розробка основних наукових положень, які стосуються проблем дисертаційного дослідження.

Вірогідність наукових результатів дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, вивченням оригінальних джерел англійською, німецькою, польською, українською, російською мовами, застосуванням принципів історизму та об'єктивності, використанням комплексу методів порівняльно-педагогічного дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, ґрунтовним науковим аналізом досліджуваних систем.

На захист виносяться:

1. Положення щодо історичних та соціально-політичних передумов формування педагогічних теорій Януша Корчака і Антона Макаренка, які зумовили виникнення подібних підходів педагогів до проблем гуманістичного формування особистості на засадах організації середовища, що виховує, з метою розвитку в неї прагнення до самовдосконалення.
2. Теоретично обґрунтовані спільні та відмінні концептуальні ідеї педагогічних систем Януша Корчака і Антона Макаренка у процесі гуманістичного виховання особистості.
3. Науково обґрунтовані висновки щодо значення педагогічної спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка у розвитку гуманістичних педагогічних теорій і можливостей творчого застосування їхніх прогресивних ідей в умовах реформування освіти в Україні та Польщі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дослідження

доповідалися на загальнопольській науковій конференції у Цихоцинку (1996 р.), XIII загальнопольській науковій конференції у Гданську (1998 р.), загальнопольській науковій конференції у Ченстохові - Кокотку (1997 р.), загальнопольській науковій конференції у Кракові (1997), на II загальнопольській науковій конференції у Кракові (1999 р.), на науковій сесії в Бидгощі (1999 р.), на науковій конференції у Радомі – Рики (2003 р.), наукових зборах курсів підготовки та вдосконалення вчителів Ченстоховського політехнічного інституту, спільному засіданні відділів педагогічних технологій неперервної професійної освіти і проблем виховання у професійно-технічних закладах Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Основні результати дослідження *опубліковано* у 12 наукових працях, з них 11 праць написано без співавторів, у тому числі: 7 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України; 2 статті у фахових журналах Польщі; 3 статті у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (467 найменувань, з них 202 – іноземними мовами), двох додатків (на 8 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 206 сторінок, основна її частина займає 159 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, методологічні й теоретичні засади, схарактеризовано рівень дослідженості проблеми, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, основні положення, що виносяться на захист, а також шляхи апробації і впровадження одержаних результатів у практику.

У *першому розділі* – “Спадщина Януша Корчака і Антона Макаренка як історико-педагогічна проблема” – розглядаються стан дослідженості спадщини Януша Корчака і А.С.Макаренка в Україні та Польщі, проаналізовано ідеї польського і українського педагогів у контексті розвитку гуманістичних педагогічних теорій, особливості їх становлення як педагогів.

Творча спадщина Януша Корчака і Антона Макаренка є предметом уваги і досліджень педагогів Польщі й України з 20-х років минулого століття. Як свідчить здійснений нами аналіз 180 наукових, літературно-критичних праць, матеріалів симпозіумів, конференцій, спадщина педагогів вивчалася не однаковою мірою. Дослідження основних напрямів та тенденцій у вивченні педагогічної спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка свідчить про подібні у часових межах, однак відмінні за особливостями та рівнем досліджуваності в Україні та в Польщі періоди: від 20-

х років ХХ століття до Другої світової війни; кінець 40-х – початок 80-х років; початок 80-х років – до сьогоднішнього дня. У сучасних умовах до спадщини видатних гуманістів ХХ століття звертаються науковці, педагоги-практики, громадські діячі різних країн з метою виявлення і творчого застосування педагогічних ідей Януша Корчака і Антона Макаренка.

Нашим дослідженням передбачено обґрунтування значення педагогічного доробку Януша Корчака і Антона Макаренка для розвитку гуманістичних педагогічних теорій. Вирішуючи це завдання, ми приділили особливу увагу проблемі гуманістичного формування особистості та історичним аспектам її розвитку. З цією метою нами проаналізовано 118 джерел. Проблеми гуманістичного формування особистості розглядали Аристотель, Демокрит, Е.Роттердамський, В. де Фельтре, Я.А.Коменський, Дж.Локк, Ж.Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці, Дж.Дьюї, Ф.Фребель, С.Френе, Е.Клапаред та інші. Особливого розвитку проблема гуманізації процесу виховання набула на початку ХХ століття із проголошенням ЮНЕСКО століття дитини. Саме у цей період активізується гуманістичне ставлення до дитини, її особистості, здійснюються пошуки форм організації виховного процесу, максимально наближених до суспільного життя, які забезпечували б їй всебічний гармонійний розвиток з урахуванням індивідуальних здібностей та можливостей. Сучасні психолого-педагогічні підходи до розуміння проблеми гуманізації виховного процесу передбачають не лише можливість вільного розвитку кожної особистості, вияву її індивідуальності, а й визнання права кожної людини на реалізацію своїх здібностей, сприяння у розв’язанні внутрішніх суперечностей, у переборенні труднощів.

Аналіз суті понять “особистість”, “формування”, “гуманізм” за результатами вивчення енциклопедичних, філософських, психологічних, педагогічних та інших українських і польських джерел, а також праць В.П.Андрущенка, Г.О.Балла, І.Д.Беха, А.Брухельмеєра, І.А.Зязюна, Г.С.Костюка, В.Г.Кременя, В.С.Лутая, Х.Мушинського, Б.Наврочинського, В.Оконя, К.Роджерса дав змогу зробити висновок, що гуманістичне формування особистості доцільно розглядати як відповідну організацію навколишнього середовища, яке забезпечувало б його систематичний вплив на індивідуальність з метою вироблення у неї прагнення до самовдосконалення та формування певних особистісних рис на засадах людиноцентризму, цілісного ґрунтового вивчення дитячої індивідуальності та створення умов для її належного розвитку, визнання її прав і врахування їх у процесі виховання, сприймання розвитку людського потенціалу та можливостей шляхом самоактуалізації.

На основі здійсненого порівняльного аналізу у розділі доведено, що концепції польського та українського педагогів формувалися в руслі ідей “нового” виховання з урахуванням досвіду та ідей класичної гуманістичної педагогіки, багатства природничих, антропологічних, соціально-економічних знань, які активно розвивалися на початку ХХ століття. Обидва гуманісти значно

випередили своїх сучасників, оскільки одними з перших обґрунтували і впровадили систему гуманістичного формування особистості людини-громадянина в умовах колективу, організованого на засадах взаємоповаги та самовдосконалення.

У розділі проаналізовано історичні та соціально-політичні умови педагогічного становлення Януша Корчака і Антона Макаренка, виявлено спільні періоди формування їхніх педагогічних поглядів: перший період охоплює дитячі роки майбутніх педагогів, коли на інтуїтивному рівні формувалося їхнє прагнення змінити світ; другий пов'язаний з вибором життєвого шляху, першим педагогічним досвідом та формуванням власних поглядів на педагогіку і процес виховання дітей; третій період характеризується створенням і впровадженням власних форм роботи з дітьми й організації колективу, критичним аналізом своєї педагогічної діяльності та прагненням до її постійного вдосконалення, досягнення вершин педагогічної майстерності.

У дисертації обґрунтовано положення про те, що на становлення Януша Корчака і Антона Макаренка як педагогів-гуманістів визначали суспільно-політичні умови, соціальне походження, родинні традиції та сімейна атмосфера, ранній початок педагогічної діяльності тощо. Провідним було прагнення обох змінити світ, зацікавлення людською долею, бажання працювати з дітьми. Виявлено, що значний вплив на становлення гуманістичних педагогічних концепцій Антона Макаренка і Януша Корчака мало їхнє захоплення літературою, звернення до філософських праць і прагнення знайти відповіді на питання, що їх хвилювали. На українського педагога велике враження справили твори О.Вайнінгера, Ф.Ніцше, Е.Ренана, В.Соловйова, А.Шопенгауера тощо. Януш Корчак шукав відповіді на питання, пов'язані з особистістю дитини, впливом на її розвиток індивідуального внутрішнього світу, психологічними особливостями, зовнішніми умовами, що її оточують, зокрема у творах Б.Пруса, Марка Аврелія, Діогена, Секста.

Здійснений порівняльний аналіз дозволив зробити висновок, що світоглядне бачення, педагогічні погляди та гуманістичне ставлення Януша Корчака і Антона Макаренка до дитини формувалися на основі різних підходів. Перший брав початок у гуманістичній педагогіці, філософському, психологічному і медичному розумінні природних потреб людини і, зокрема – дитини, її прагнення до морального вдосконалення та саморозвитку, другий – у філософській ідеї волі як першооснови та рушійної сили всіх явищ.

У *другому розділі* – “Гуманізм педагогічної спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка” – обґрунтовано спільне та відмінне у педагогічних концепціях формування особистості в спадщині видатних гуманістів, здійснено порівняльну характеристику створених ними виховних систем та особливостей педагогічної майстерності польського і українського педагогів, проаналізовано стан та основні напрями використання педагогічних ідей Януша Корчака і Антона Макаренка в сучасних Польщі та Україні.

У результаті вивчення та аналізу творів Януша Корчака і Антона Макаренка, понад 150 наукових та публіцистичних матеріалів виявлено, що педагогічні концепції гуманістів ґрунтуються на ідеях повноцінності та повноправності дитини, її рівності з дорослими, важливості періоду дитинства у становленні особистості.

Здійснений порівняльно-педагогічний аналіз доводить, що особливе розуміння педагогами-гуманістами місця і ролі педагогіки та виховання у процесі формування особистості зумовили інноваційні підходи до трактування основних компонентів педагогічного процесу – мети, завдань, змісту, методів, засобів та форм взаємодії педагогів і вихованців, а також результату.

Як показало вивчення, визначену мету виховання – сприяти розвитку вихованців – педагоги втілювали в життя на основі власних педагогічних концепцій, що характеризуються системністю ідей і поглядів, а їх зміст – цілісним уявленням про закономірності, сутнісні зв'язки процесу виховання. На основі їх осмислення організовували практичну діяльність Януш Корчак і Антон Макаренко у створених ними виховних закладах. Український і польський педагоги надавали важливого значення особистісному становленню вихованців у процесі набуття індивідуального, соціального досвіду шляхом засвоєння досвіду колективного співжиття.

Януш Корчак і Антон Макаренко прагнули створити у дитячому середовищі ідеальне суспільство і навчити своїх вихованців жити у ньому. Такий підхід давав можливість педагогам-гуманістам створити атмосферу, яка забезпечувала б не тільки фізичний, моральний, розумовий розвиток особистості й готувала її до життя у демократичному суспільстві, в якому кожен громадянин є господарем, дбає про поліпшення суспільного добробуту і обов'язково несе відповідальність за свої дії, вчинки, результати своєї праці. Відмінність полягає у різному баченні педагогами його суті. На думку польського педагога, організація суспільства має ґрунтуватися на розумінні людини ролі її прагнень та їх максимального задоволення з метою вдосконалення самого суспільства. Мета ідеального суспільства, на думку Антона Макаренка, забезпечення максимального розвитку індивідуальних здібностей людини для усвідомленого його вдосконалення.

На основі психолого-педагогічного аналізу спадщини видатних педагогів з'ясовано, що у процесі виховання Януш Корчак і Антон Макаренко застосовували подібні методи, а саме: діагностико-прогностичні; організації діяльності, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки; виховання в процесі суспільно-практичної діяльності; стимулювання позитивної та послаблення негативної поведінки; самовиховання. Однак, реалізацію їх здійснювали шляхом використання різних форм і засобів.

Ґрунтовний порівняльний аналіз дає змогу зробити висновок, що Антон Макаренко і Януш Корчак незалежно один від одного дійшли подібних висновків, спираючись на свої педагогічні

спостереження, розробили схожі педагогічні теорії на основі власного досвіду, критичного осмислення та систематичного поповнення наукових знань про дитину, процес виховання, педагогічну науку в цілому. Аналіз концепцій видатних педагогів свідчить про схожість їхніх теоретичних підходів до процесу виховання та всіх його компонентів. Доведено, що відмінності полягають у глибині розгляду окремих педагогічних положень, використанні різних засобів та форм роботи у процесі гуманістичного виховання особистості.

Порівняльний аналіз особливостей організації виховних систем, обґрунтованих і впроваджених Янушем Корчаком та Антоном Макаренком у дитячих закладах, засвідчив, що вони були практичним підтвердженням їхніх педагогічних теорій і базувалися на таких принципах: динамізму, відкритості й самоорганізації; єдиного демократичного колективу вихованців, вихователів, працівників закладу; дотримання встановлених правил та рівності у правах і обов'язках всіх членів колективу шляхом застосування нормативних документів закладів – статут, кодекс (Януш Корчак), конституція (А.С.Макаренко); забезпечення необхідних умов для відповідного і належного розвитку кожного члена колективу; застосування методів виховання, спрямованих на пошук та розвиток індивідуальних можливостей дитини та її самоактуалізації; самоврядування із застосуванням самообслуговування та здійсненням виробничо-господарської діяльності; привчання до аналізу вчинків, їх причин та наслідків шляхом участі вихованців у діяльності товариського суду; вивчення дитячої особистості та віра у її кращі якості; створення можливостей для розвитку суспільної активності та вміння жити у соціумі.

У розділі на основі узагальнення результатів порівняльного аналізу доведено, що виховні системи Януша Корчака і Антона Макаренка є близькими по суті, за особливостями діяльності, мали подібну структуру, складові яких виконували такі ж або подібні функції. Це були дві схожі виховні системи, створені у різних соціальних умовах, на різних територіях, на основі різних культур.

Водночас виявлено, що кожна система мала й певні особливості. Так, організація життєдіяльності у корчаківському Будинку сиріт передбачала активізацію участі дітей у вихованні, допомогу у пошуку шляхів формування особистості її власними зусиллями, сприяння набуттю дітьми необхідного досвіду самоорганізації власного життя, не порушуючи прав та свобод інших. Організація колективу у закладах, які очолював А.С.Макаренко, спрямовувалася на формування вміння особистості жити в соціумі й гармонійно поєднувати особисті та суспільні потреби, спрямовувати свої зусилля на їх задоволення.

Здійснений аналіз свідчить, що Януш Корчак і Антон Макаренко створили педагогічні системи, які відзначаються високим рівнем оригінальності. Це зумовлено тим, що педагоги знали і враховували у процесі виховання реалії щоденного дитячого життя у соціумі, вміли системно

розглядати й інтерпретувати різні явища педагогічної діяльності й розвитку особистості, глибоко продумано і раціонально точно організовували життєдіяльність дитячих колективів. Виховна система А.С.Макаренка ґрунтувалася на професійному знанні педагогічного процесу. Такий підхід дав змогу йому обґрунтувати та втілити у практику педагогічні інновації, які не втратили актуальності й сьогодні. Свою виховну систему Януш Корчак створював на основі логічного поєднання принципів медичного спостереження та аналізу особистісної дитячої поведінки у контексті життєдіяльності всієї спільноти.

У контексті специфічності педагогічної діяльності особливо гостро постає питання педагогічної майстерності, якому польський та український педагоги надавали особливого значення. Здійснений порівняльно-педагогічний аналіз їхньої творчої спадщини свідчить про аналогічні підходи до складових педагогічної майстерності, що визначається розумінням мети виховання, знанням виховного процесу і вмінням ним керувати та формується на основі високого професіоналізму вчителя, його постійного прагнення до самовдосконалення, духовного і морального розвитку, поглиблення професійної компетентності. Це дозволяє реалізувати творчий потенціал особистості.

Узагальнення результатів вивчення творчої спадщини польського й українського педагогів дало змогу обґрунтувати подібні підходи до педагогічної майстерності, зокрема:

- гуманістичну спрямованість діяльності педагога, яка визначається любов'ю до дітей і оцінюється любов'ю з боку дітей; відповідному сприйнятті вихователем своїх вихованців; забезпеченні останнім права на повагу, бути тим, ким є; вмінням увійти у світ дитячих почуттів, уяви, реакцій;
- професійну компетентність, яка є триаспектною і передбачає: вміння пізнавати педагогом самого себе (самопізнання); всебічне вивчення та обґрунтування фізичного, психічного і суспільного розвитку кожної окремої дитини на основі поєднання педагогічного, психологічного і медичного аналізу її проблем та потреб; систематичний ґрунтовний критичний аналіз власних починань і помилок у вихованні;
- самовіддану працю, свідомість, наполегливість та постійне прагнення до вдосконалення своєї професійної компетенції, розвитку та розширення своїх педагогічних здібностей і технік (послідовність, логічність, оперативність, ініціативність, винахідливість, вміння шукати правильний підхід до кожного вихованця, швидко й виважено приймати рішення, враховуючи почуття і настрої дітей, тощо);
- володіння педагогом професійно необхідними особистісними рисами і якостями – емпатія, вміння відчувати іншу людину, співпереживати, виявляти свої внутрішні душевні переживання тощо;

– високий моральний рівень педагога, що виявляється у рівні культури, вихованості, вимогливості до себе як людини і як педагога, естетичності та виразності зовнішнього вигляду, поведінки, постійній готовності до дії, вмінні та бажанні бути взірцем для наслідування.

У дисертації доведено, що педагогічна майстерність Януша Корчака і Антона Макаренка формувалася на основі творчого аналізу свого минулого досвіду, який був лише переходом до глибшого, кращого знання майбутнього, вдосконалення їхньої педагогічної діяльності. Виявлено, що закоханість педагогів у свою професію, віра в її соціальне, історичне значення, прагнення до створення кращого гуманістичного суспільства, глибока переконаність у тому, що обраний шлях є надзвичайно важливим у його становленні та розвитку, виступали тими передумовами, котрі надихали гуманістів на творчість.

Виконуючи дослідницьке завдання щодо виявлення можливостей творчого розвитку основних ідей педагогічних концепцій Януша Корчака і Антона Макаренка в умовах реформування систем освіти в Польщі та в Україні, проаналізовано досвід практичного використання спадщини видатних педагогів-гуманістів в обох країнах. З цією метою вивчено досвід роботи 30 освітньо-виховних закладів Польщі та України, Польського і Українського товариства Януша Корчака, проаналізовано діяльність Української та Польської Макаренківських асоціацій.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано положення про те, що творче використання педагогічної спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка може здійснюватися за такими напрямками: застосування ідей та основних положень педагогічних концепцій у діяльності опікунських закладів, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, сиротинців; використання досвіду Януша Корчака і Антона Макаренка в організації дитячого колективу на засадах самоврядування в освітньо-виховних закладах (школи, дитячі організації, виховні установи); впровадження ідей педагогів у практику діяльності спеціальних установ, у тому числі виправних та ресоціалізуючих; використання обґрунтованих педагогами методів, форм роботи у різних видах соціально-педагогічної діяльності; підготовка, підвищення кваліфікації сучасних психологів, педагогів, соціальних працівників з урахуванням ідей польського і українського педагогів.

Таким чином, педагогічні системи Януша Корчака і Антона Макаренка, їхні ключові концептуальні ідеї є перспективними і можуть творчо використовуватися в сучасних умовах європейської інтеграції Польщі та України.

У *загальних висновках* викладено основні результати дослідження.

1. На становлення Януша Корчака і Антона Макаренка впливали історичні та соціально-політичні умови суспільства, сімейна атмосфера і родинні традиції, громадянська позиція батьків

та їх близького оточення. Формування педагогічних поглядів відбувалося на основі ознайомлення з науковими, педагогічними ідеями, досвідом тогочасних реформаторів виховання, представників руху “нового виховання”, участі у прогресивних таємних гуртках, постійного зацікавлення людською долею, прагнення змінити світ, бажання працювати з дітьми. Вирішальний вплив на становлення світогляду і педагогічних поглядів видатних педагогів мало виявлення різних філософських течій. Концепція польського педагога формувалася на основі філософського і медико-психологічного розуміння потреб людини, прагнення до морального вдосконалення і саморозвитку. Український педагог розглядав педагогічний процес крізь призму філософської ідеї волі як першооснови та рушійної сили всіх явищ.

Досліджено й обґрунтовано три аналогічні періоди становлення Януша Корчака і Антона Макаренка як педагогів-гуманістів, які свідчать, що формування, розширення та поглиблення їхніх поглядів і педагогічних концепцій відбувалося протягом усього свідомого життя: перший період охоплює дитячі роки майбутніх педагогів, коли на інтуїтивному рівні формувалося їхнє прагнення змінити світ; другий пов’язаний з вибором життєвого шляху, початковим педагогічним досвідом та формуванням власних поглядів на педагогіку і процес виховання дітей; третій період характеризується створенням та апробацією власних форм роботи з дітьми та організації їх колективу, критичним аналізом своєї педагогічної діяльності та прагненням до її подальшого вдосконалення, досягнення вершин педагогічної майстерності.

2. Порівняльний аналіз особливостей організації виховних систем Януша Корчака і Антона Макаренка свідчить, що їхні системи ґрунтувалися на подібних принципах: динамізму, відкритості й самоорганізації; єдиного демократичного колективу вихованців, вихователів, працівників закладу; дотримання встановлених правил і рівності у правах та обов’язках усіх членів колективу через застосування нормативних документів закладів (статут, конституція, кодекс); забезпечення кожному члену колективу відповідного і належного розвитку; використання методів виховання, спрямованих на пошук та розвиток індивідуальних можливостей дитини і їх самоактуалізації; самоврядування із застосуванням самообслуговування та здійсненням виробничо-господарської діяльності; привчання до аналізу вчинків, їх причин та наслідків шляхом участі вихованців у діяльності товариського суду; вивчення дитячої особистості та віра в її кращі якості; створення можливостей для розвитку суспільної активності та вміння жити у соціумі.

Створені педагогами у дитячих закладах виховні системи були близькими за специфікою діяльності, аналогічними за структурно-функціональною будовою, є логічним втіленням їхніх педагогічних концепцій; вони становили в сукупності з ними цілісні педагогічні системи. Застосовуючи різні форми і засоби, Януш Корчак і Антон Макаренко реалізовували подібні методи: діагностико-прогностичні; організації діяльності, спілкування та формування позитивного

досвіду суспільної поведінки; виховання в процесі суспільно-практичної діяльності; стимулювання позитивної та послаблення негативної поведінки; самовиховання.

3. Аналіз творчої спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка дав змогу виділити подібні підходи до педагогічної майстерності, які не втратили своєї актуальності й нині. До них відносимо гуманістичну спрямованість діяльності; професійну компетентність, яка передбачає вміння самопізнання, комплексного пізнання дитини і критичного осмислення власної педагогічної діяльності; самовідданість, наполегливість і постійне прагнення до професійного вдосконалення; володіння професійно необхідними особистісними якостями; високий культурно-моральний рівень особистості педагога.

4. Педагогічній спадщині Януша Корчака і Антона Макаренка належить вагоме місце у світовій гуманістичній педагогіці, оскільки вони одні з перших концептуально обґрунтували і практично апробували власні ідеї гуманістичного виховання особистості як людини і громадянина шляхом організації такого оточуючого середовища, яке забезпечувало б його систематичний вплив на індивідуальність з метою формування у неї прагнення до самовдосконалення та вироблення певних особистісних якостей.

Здійснений науково-педагогічний аналіз свідчить, що у результаті особливого розуміння місця і ролі педагогіки та виховання у процесі формування особистості Януш Корчак і Антон Макаренко, незалежно один від одного, на основі власного досвіду, педагогічних спостережень, систематичного поповнення наукових знань та критичного мислення обґрунтували подібні підходи до визначення основних складових педагогічного процесу. Водночас педагогічні системи гуманістів відрізняються глибиною розгляду окремих педагогічних положень і використанням відмінних засобів та форм виховної роботи у процесі гуманістичного формування особистості.

5. Здійснений аналіз досвіду використання педагогічної спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка в Польщі та в Україні дав можливість виділити основні напрями і можливості творчого використання ідей концепцій видатних педагогів за нинішніх умов реформування системи освіти. До них віднесено: застосування ідей та основних положень педагогічних концепцій у діяльності опікунських закладів, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, сиротинців; організацію дитячого колективу на засадах самоврядування в освітньо-виховних закладах (школи, дитячі організації, виховні установи); роботу спеціальних установ, в тому числі виправних та ресоціалізуючих; використання методів, форм роботи у різних видах соціально-педагогічної діяльності; підготовку, підвищення кваліфікації сучасних психологів, педагогів, соціальних працівників.

Враховуючи прогностичність педагогічних поглядів Януша Корчака і Антона Макаренка, вважаємо за доцільне:

- у навчальних закладах педагогічного профілю ввести інтегровані курси з медико-психолого-педагогічної діагностики особистості учнів і вихованців освітньо-виховних закладів;
- підготувати програму і навчально-методичні матеріали до спецкурсу, присвяченого вивченню ідей гуманістичного формування особистості у спадщині Януша Корчака і Антона Макаренка для педагогічних, соціальних працівників;
- розробити соціально-педагогічні програми підготовки батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників до ефективної взаємодії з дітьми на засадах ідей гуманістичного формування особистості;
- розробити і запровадити в освітньо-виховних установах психолого-педагогічні тести для виявлення рівня професійної майстерності працівників та придатності до педагогічної діяльності;
- розробити технології педагогічної взаємодії з дитячим колективом;
- опрацювати і запровадити моделі організації дитячого колективу на засадах самоврядування в освітньо-виховних установах в цілому і, зокрема – дитячих будинках, притулках для неповнолітніх, школах-інтернатах тощо.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне висвітлення широкого комплексу питань гуманістичного формування особистості у спадщині Януша Корчака і Антона Макаренка. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення методики індивідуального підходу, соціально-педагогічних проблем, особливостей організації процесу самовиховання, педагогічних технологій у доробку видатних педагогів-гуманістів.

Основні положення дисертації відображені у публікаціях автора:

1. Гайда Й. Вплив телебачення на агресивну поведінку в дітей і молоді // Проблеми сучасного мистецтва і культури. Педагогічна наука та мистецтвознавство на межі століть: Збірник наукових праць. – Харків. – 1999. – С. 125-129.
2. Гайда Й. Наркоманія серед дітей і молоді // Проблеми сучасного мистецтва і культури. Організація та зміст становлення професійної підготовки в умовах національної системи освіти: Збірник наукових праць. – Харків. – 1999. – С.9-14.
3. Гайда Й. Причини шкільної неуспішності учнів // Проблеми сучасної педагогіки, мистецтва і культури. Проблеми загальної і професійної педагогіки: Збірник наукових праць. – Харків. – 2000. – С.13-18.

4. Гайда Й. Погляди А.Макаренка на виховання // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2001. – Вип. 3. – С. 173-180.
5. Гайда Й. Педагогіка любові до дитини Януша Корчака // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2002. – Вип. 1 (5). – С.201-213.
6. Гайда Й. Активність дітей і молоді в корчаківських будинках сиріт // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2003. – Вип. 1. – С. 231-236.
7. Гайда Й. Погляди Януша Корчака на роль і завдання вихователя // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-Український, Українсько-Польський щорічник / За ред. Т.Лєвовицького, І.Вільш, І.Зязюна, Н.Ничкало. – Ченстохова-Київ. – 2003. – № 4. – С. 409-415.
Gajda J. Poglądy Janusza Korczaka na rolę i zadania wychowawcy // Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia, polsko-ukraiński, ukraińsko-polski rocznik. – Częstochowa-Kijów. – 2003.– N 4. – S. 409 – 415.
8. Гайда Й. Методи і техніки формування вчительських умінь // Професійна освіта. Стан і перспективи розвитку освіти вчителів професійних предметів в технічних, економічних і сільськогосподарських інститутах. – Краків. – 1998. – С.101-107.
Gajda J. Metody i techniki kształtowania umiejętności nauczycielskich // Kształcenie zawodowe. Stan i perspektywy rozwoju kształcenia nauczycieli przedmiotów zawodowych w uczelniach technicznych, ekonomicznych i rolniczych. – Kraków. – 1998. – S. 101-107.
9. Гайда Й. Мотивація учнів до навчання // Професійна освіта. Осучаснення дидактичного процесу в професійній освіті на межі ХХІ століття. – Краків. – 1999. – С.173-178.
Gajda J. Motywowanie uczniów do nauki // Kształcenie zawodowe, Unowocześnianie procesu dydaktycznego w edukacji zawodowej u progu XXI wieku. – Kraków. - 1999. – S.173-178.
10. Гайда Й. Зміст концепції навчання вчителів професійних предметів // Підготовка кадрів для потреб загальнотехнічної освіти. – Бидгощ. – 1998. – С.248-253.
Gajda J. Zarys koncepcji kształcenia nauczycieli przedmiotów zawodowych // Przygotowanie kadr dla potrzeb edukacji ogólnotechnicznej. – Bydgoszcz. - 1998. – S. 248-253.
11. Гайда Й., Завлоцький І. Мультимедії в навчанні і вдосконаленні вчительських умінь // Мультимедійні технології в техніці, екологічній освіті і професійному навчанні. – Щецин. – 1998. – С.174-182.
Gajda J., Zawłocki I. Multimedia w kształceniu i doskonaleniu umiejętności nauczycielskich // Techniki multimedialne w technice, edukacji ekologicznej i kształceniu zawodowym. – Szczecin. - 1998. – S. 174-182.

12. Гайда Й. Гуманістична педагогіка Антона Макаренка як джерело натхнення для сучасних вчителів-вихователів // Практичне навчання вчителів у вищій школі. – Радом-Рики. – 2003. – С. 265-270.

Gajda J. Humanistyczna pedagogika Antoniego Makarenki jako źródło inspiracji dla współczesnych nauczycieli – wychowawców // Kształcenie praktyczne nauczycieli w szkole wyższej. – Radom – Ryki. - 2003. – S. 265 – 270.

Гайда Й. Проблеми гуманістичного виховання особистості в педагогічній спадщині Януша Корчака та Антона Макаренка. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка й історія педагогіки. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ, 2004.

Дисертація містить дослідження концепції гуманістичного формування особистості, змісту та форм організації виховного процесу у педагогічних системах Януша Корчака і Антона Макаренка. Виявлено і проаналізовано соціально-політичні та історичні передумови становлення Януша Корчака і Антона Макаренка як педагогів, виділено подібні періоди формування їхніх педагогічних поглядів. Обґрунтовано місце спадщини Януша Корчака і Антона Макаренка у розвитку гуманістичних педагогічних теорій. Виявлено подібні підходи та відмінності у трактуванні педагогами основних компонентів педагогічного процесу, використанні форм і методів у практичній діяльності. Розкрито подібність, прогностичність принципів організації та структурно-функціональної будови виховних систем, які були логічним втіленням педагогічних концепцій Януша Корчака і А.С.Макаренка і становили загалом цілісні педагогічні системи. Визначено напрями і можливості використання спадщини педагогів у освітньо-виховній, соціальній сферах у сучасній Польщі та в Україні.

Ключові слова: гуманістичне формування особистості, педагогічна система, педагогічна концепція, виховна система, особистість.

Гайда И. Проблемы гуманистического воспитания личности в педагогическом наследии Януша Корчака и Антона Макаренко. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 2004.

В диссертации рассматривается гуманистическое формирование личности в контексте педагогических концепций Януша Корчака и А.С.Макаренка, определено значение наследия польского и украинского педагогов в развитии гуманистических педагогических теорий.

Анализ социально-политических и исторических условий педагогического становления Януша Корчака и А.С.Макаренка позволил выделить общие для обоих периоды формирования педагогических взглядов: первый – в детские годы у будущих педагогов на интуитивном уровне формировалось их желание изменить мир; второй – связан с выбором жизненного пути, первым педагогическим опытом и формированием собственных взглядов на педагогику и процесс воспитания детей; третий – характеризуется созданием и апробацией собственных форм работы с детьми и организации их коллектива, критическим анализом своей педагогической деятельности, достижения вершин педагогического мастерства.

Значительное влияние на становление гуманистических педагогических концепций Януша Корчака и А.С.Макаренка имел их интерес к литературе, обращение к философской мысли и желание найти ответы на волнующие их проблемы. Мировоззрение, взгляды и гуманистическая позиция педагогов относительно ребенка формировались на различных подходах. Первый гуманизм в педагогике рассматривал с точки зрения философского, психологического и медицинского понимания естественных потребностей человека и, в частности, ребенка, его стремления к моральному совершенствованию и саморазвитию, второй – с философской идеи свободы как основания и движущей силы всех явлений.

Польский и украинский гуманисты в созданных педагогических системах реализовали и творчески развили основные положения “нового” воспитания. Януш Корчак и А.С.Макаренко теоретически обосновали и практически апробировали систему гуманистического формирования личности в условиях правильно организованного коллектива на принципах полноценности и полноправности ребенка, его равноправности с взрослыми, важности периода детства в становлении личности, взаимоуважения и самоусовершенствования.

В исследовании большое внимание уделено анализу педагогических систем Януша Корчака и А.С.Макаренка. Сравнительный анализ их педагогических концепций позволяет сделать вывод об особенном понимании педагогами-гуманистами места и роли педагогики и воспитания в процессе формирования личности. Это определило их инновационные подходы к пониманию главных составляющих компонентов педагогического процесса.

Сравнительный анализ организации воспитательных систем, созданных Янушем Корчаком и А.С.Макаренко в детских учреждениях, свидетельствует о том, что они похожи по специфике деятельности, аналогичны по структурно-функциональному строению. Воспитательные системы педагогов выступают логическим продолжением их педагогических концепций и составляют в

совокупности с ними целостные педагогические системы. Обобщение результатов сравнительного анализа позволяет сделать вывод, что это были две самостоятельные воспитательные системы, созданные в разных социальных условиях, на разных территориях, на основании разных национальных культур.

Проведенное исследование педагогических систем Януша Корчака и А.С.Макаренка позволило определить основные отличия в их понимании идеального общества и места личности в нем, глубине анализа отдельных педагогических положений, использовании разных средств и форм работы в процессе гуманистического воспитания личности.

Анализ творческого наследия Януша Корчака и А.С.Макаренка позволил определить особенности их педагогического мастерства: гуманистическая направленность деятельности; профессиональная компетентность, которая предусматривает умения самопознания, комплексного познания ребенка и критического осмысления собственной педагогической деятельности; самоотверженность, настойчивость и постоянное стремление к профессиональному совершенствованию, обладание профессионально необходимыми личностными чертами и качествами, высокий культурно-моральный уровень личности педагога.

Проанализированы основные направления использования идей Януша Корчака и А.С.Макаренка во второй половине XX века в Польше и в Украине. Выявлены возможности творческого использования наследия педагогов в деятельности детских домов, школ-интернатов, специальных учреждений, в том числе – исправительных и ресоциализационных; организации детского коллектива на принципах самоуправления в учебно-воспитательных учреждениях, разных видах социально-педагогической деятельности; подготовке, повышении квалификации психологов, педагогов, социальных работников.

Установлено, что педагогические системы Януша Корчака и А.С.Макаренка имеют прогностическое значение и требуют проведения систематических научных исследований.

Научно обоснованы перспективные направления использования наследия Януша Корчака и А.С.Макаренка в процессе гуманистического воспитания личности в учебно-воспитательных, социальных учреждениях современной Польши и Украины.

Ключевые слова: гуманистическое формирование личности, педагогическая система, педагогическая концепция, воспитательная система, личность.

Gajda J. The Problems of the Humanistical Formation of the Personality in the Pedagogical Heritage of Janusz Korczak and Anton Makarenko. – Manuscript.

A thesis for receiving the higher degree of candidate of pedagogical science of subjekt 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – The Institute of Pedagogics Psychology of Vocational Training at Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2004.

The dissertation contains the research of the conceptions of the humanistical formation of the personality, content and forms of the organization of the upbringing process in the pedagogical systems of Janusz Korczak and Anton Makarenko. Social, political and historical preconditions of Janusz Korczak and Anton Makarenko formation as pedagogues are revealed and analyzed, the similar periods in the development of their pedagogical views are defined. The place of Janusz Korczak and Anton Makarenko's work in the development of the humanistical pedagogical theories is substantiated. Both common approaches and differences in the treatment of the main components of the pedagogical process by these pedagogues, in the use of forms and methods in the pedagogical activity are disclosed. The identity and universality of the principles of the organization and structural-functional construction of the upbringing systems, which became the logical continuation of the pedagogical conceptions of Janusz Korczak and Anton Makarenko, and together they formed the complete pedagogical system, are elucidated. The directions and the possibilities of the implementation of these pedagogues heritage in the educational-upbringing and social spheres of the contemporary Poland and Ukraine are defined.

Key words: humanistical formation of the personality, pedagogical system, pedagogical conception, upbringing system, personality.